

№16(35)

середа, 10 вересня 2003 року

... Збудував я, люди, Храм оцей Високий.
В ньому Бог єдиний – то Циганське Слово...

Лекса Мануш

РОМАНИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ДВОТИЖНЕВИК

РОМСЬКІ НАРОДНІ ВІСТІ
МАНУШАНО РОМАНО НЕВИПЕ

Ціна договірна

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

*Маленьких і юних ромів покликав за парти, в навчальній аудиторії
малювний дзвоник. Чи все буде зроблено, аби вони не пропустили заняття,
набиралися мудрості? Запитання до вас, батьки, до вас, педагоги.*

**ЦІНКНОРЕН АЙ ТЕРНЕН ЧГВОРЕН ВІЧІНДЯ ПАЛА ПАРТИ, АНДЕ СІКЛІМАСКЕ АУДИТОРІЇ О РУПУНОЛОЛО ЧЕНГЕЙВО.
ЧІ СА КЕРДО, ГОЙ ВОН ТЕ ПГІРЕН АНДЕ ШКОЛА, ТЕ ЛЕН ГОВДІ? ПГУЧІПЕ КЕ ТУМЕНДЕ, ДАДАЛЕ, КЕ ТУМЕНДЕ, ПЕДАГОГИ.**

СТО РЯДКІВ ЖУРНАЛІСТА - В НОМЕРІ!

ПЕДАГОГІЧНА ДРАМА. ТАБІР РОЗРОСТАЄТЬСЯ, А ПРОБЛЕМИ ЗАГОСТРЮЮТЬСЯ. КОГО ЗВИНУВАЧУВАТИ?

ПЕДАГОГІЧНА ДРАМА. О ТАБОРО ПГЕРДЬОЛ, О ПРОБЛЕМИ ОСТРІСАЙОЛ.КАС ТЕ ДОШАРАС?

Демо вулицею, а назустріч діти різного віку. Найбільше тих, котрі сьогодні (тобто 1 вересня) мали б бути у школі. На жаль, лише троє з усього табору, що у Великому Березному, спи за парти. Причини найрізноманітніші.

Іван Тирпак, депутат селищної ради і бров табору, говорить із хвилюванням у голосі.
- На виконкомі питання початку нового навчального року розглядалося. П'ятнадцять хлопчиків та дівчаток уперше повинні бути на цей час у школі. Знову доведеться викликати батьків...

- Чому ти не на уроках? - запитую гарненьку чорняву дівчинку, яка міцно тримає за руку бабусю.
- Не пустили мене, - на відповідь зашарілася.

А бабуся почала виправдовуватися. Мовляв, у немолоді літа упала ноша виховувати дітей. Нема відповідного одягу. На перший дзвоник усі приходять святково одягнуті. У неї невелика пенсія. На їжу й то не вистачає.

У Сніжани (п'ятнадцятилітня) трагічним видалися дитинство, юність. Батько закінчив життя самогубством. Матері нема. Ясна річ, до книги тягне. А прочитати навіть найпростішу казку не завжди може. Про письмо вже нічого й говорити...

У таборі число дорослих мешканців уже давно сягнуло за тисячу. Коли врахувати, що більшість ромських родин багатодітні, - вражаєшся постановкою питання освіти. Можна приймати загальнодержавну програму "Роми України" й, виходячи з неї, - розробляти обласну, районні. Та коли лише троє дітей із Великоберезнянського табору відгукнулися на першовебересневий поклик шкільного калатала (дзвоника!) - це вже тривожний знак бід. Якщо хочете - сучасна педагогічна драма.

Та чи це драма одного тільки Великоберезнянського ромського табору?

На календарі - відірвано перший листок 2003-2004-го нового навчального року. Ще з свого дитинства пам'ятаємо, як хвилював нас близький

Першовебересень. Уже за кілька тижнів по-тай від мами й тата проспипалися вночі й перед дзеркалом приміряли обновки, милувалися шкільним портфелем, зошитами, найдорожчою книгою - букварем...

... На жаль, 1 вересня авторці цих рядків та іншим журналістам "Романі Яг", не вдалося зустрітись з заступником голови Великоберезнянської райдержадміністрації Наталією Володимирівною Качалабою (мала одразу після обідньої перерви кількогадину нараду зі своїми службами). Бесідували з начальником відділу внутрішньої політики Іваном Дмитровичем Пилип'яком, відповідальними працівниками Петром Васильовичем Козаком, Наталією Іванівною Косенко. Всі прямо чи опосередковано зв'язані з жителями табору. Хочеться вірити, що вони українці, не байдужі до проблем освіти народу, який уже протягом 500 літ мешкає поруч. Адже відомо, на що здатна неосвічена людина...

Думається, обласне культурно-просвітне товариство "Романі Яг" (а пан Тирпак очолює районне) допоможе практично, аби у Великому Березному не було проблем із навчанням дітей та молоді. Тим більше тоді, коли є недільна школа... Та й потрібна допомога райдержадміністрації. Бров табору не одягне, не нагодую всіх дітей. Батьки ж, в основному, безробітні.

Селищна рада, райдержадміністрація не залишаться осторонь. Вони теж мусять проаналізувати: чому 1 вересня в школу пішли лише 3 діти...

... Можна багато говорити про піклування про народ, який живе поруч. Правда, у таборі, а не в зручних квартирах. На практиці усе - мильна булька.

Шановні роми!

Ви створили понад десять товариств. А скільки (і які з них?) дбають про те, аби впродовж навчального року були якнайбільше хлопчиків та дівчаток за партами. Про це - в наступних номерах газети.

Та чи всюди по Україні така ситуація склалася з відвідуванням ромських дітей шкіл. Продовження теми на сторінці 5.

Юлія Зейкан

Микола Москальов очолює Сумське громадське об'єднання ромської культури. Він та активісти об'єднання роблять чимало, аби діти, молодь вивчали мову, культуру, звичаї та обряди свого народу. Естрадно-фольклорна група "Авен Бахта-ле" ("Будьте щасливі") відома далеко за межами області. У цього колективу, як і у дитячої вокально-танцювальної студії, - чимало прихильників. Вони їздять на фестивалі, конкурси, на багатьох із них стали лауреатами. Справжній фурор викликав виступ аматорів у Приморському. А цього року були учасниками конкурсу хореографії імені П.Вірського, який проходив у Полтаві. Близьким часом колектив виступить на фестивалі ромського мистецтва у столиці України.

РІЧНИЦЯ "ОДИНАДЦЯТОМУ ВЕРЕСНЮ"

11 вересня 2001 року у Нью-Йорку не було фатальних випадковостей і природних катастроф. Була продумана акція вбивства. Вона зачепила усіх. Сьогодні весь світ сумує і співчуває за невинно загиблими під гігантськими торговими центрами та під будовами Пентагону.

РОМ-ПРЕС

Маємо нового міністра внутрішніх справ

Керівником МВС України призначено Миколу Білоконя. Він замінив Юрія Смирнова на цій посаді. Президент považав, що "свіжа кров" тільки підсилить діяльність Міністерства внутрішніх справ, де останнім часом лише й мовиться про корупцію та цюнаїризномантніші зловживання.

До слова, Кабінет Міністрів поліпшив фінансування правоохоронних органів, зокрема міліції.

Генерал-лейтенант глави Адміністрації Президента - керівником із питань судової реформи, діяльності військових формувань і правоохоронних органів.

Віг криміналу й тюрми не зарікайся

Ще недавно голова Чернівецької ОДА, який зневажливо ставився до журналістів незалежних видань, і не думав, що постане перед судом... Одначе, з високого крісла легко падати. Генпрокуратура України порушила кримінальну справу проти зловживання бюджетними коштами службовцями Чернівецької ОДА. Йдеться про переказання кількох тисяч гривень на особисті рахунки одному з заступників голови ОДА і голови обласної... Варто сказати, що колишній голова ОДА п.Бедер придбав за 69 тис. грн. диван, за 8,5 тис. грн. - годинник і т.ін.

Отже, з високого крісла легко падати

Будуючи вокзал - подумаймо про ужгородських ромів

На 600-650 чоловік розрахований залізничний вокзал, який планується звести в Ужгороді, найзахідніших воротах України. Тут будують пішохідний перехід, ліфти, ескалатори, готель. Одне слово, це буде європейський центр. На конкурс уже подано 8 проєктів (одне тільки проєктування обійдеться у близько 450 тис. грн.). Ці кошти обіцяє надати "Укразалонія".

Для того, аби прикрасити обласний центр Закарпаття таким об'єктом, доведеться зносити житло на привокзальній площі. Там мешкають і немало ужгородських ромів. Час заздалегідь подумати, де вони житимуть.

Як обиратимемо нового Президента?

Леонід Кучма зізнався, що готовий підняти обидві руки, аби підтримати ідею виборів Президента парламентом.

Голова Верховної Ради України Володимир Литвин сказав, що законопроект із внесенням змін до Конституції, передбачає обрання глави держави 3/4 депутатів Верховної Ради.

ЕКСПРЕС-ІНТЕРВ'Ю

"Болгарські організації працюють на більш високому професійному рівні..."

"Болгарське організації керен бувті про баро професіонально увчїпсе"

Буквально днями члени громадської молодіжної організації, яку очолює Рустам Андрійченко, вітали в себе гостей-науковців з Болгарії, котрі цікавляться життям ромів. На зустрічі з докторами наук, відомими вченими були також присутні голова ромського товариства "Романіне" Володимир Золотаренко та його дружина Валентина Михайлівна. Зав'язалася цікава, дружна розмова.

Мені вдалося взяти експрес-інтерв'ю від гостей - Олени Марушіакової та Веселіна Попова.

- Шановні гості з чудової Болгарії. Розкажіть, будь ласка, які проблеми вас цікавлять як учених.

Олена Марушіакова: - Працюю в Болгарській Академії Наук. Коло наших зацікавлень ширше: побут, культура ромів. Свої дослідження проводили на Балканах, у Центральній та Східній Європі, ось уже три роки вивчаємо життя цього народу в Снд.

Веселін Попов: - Ми вже підготували й видали ряд книг. Це - "Цигани Болгарії", "Цигани в Османській імперії". Окрім того, побачив світ збірник циганського фольклору. Це шість томів "Студии Романи". Читачі добре зустріли фото-книгу "Цигани старого і нового часу".

Олена Марушіакова: - До сказаного ще додаю таке. Ми організували виставку, матеріали якої розкривають багатий світ ромської культури. І не одну. Відвідувачі мали можливість ознайомитися з подібними експозиціями в ряді країн Центральної та Східної Європи, серед них і в Угорщині, в Будапешті. До слова, на прохання організації ОБСЕ написали книгу "Про циган Косова".

Веселін Попов: - Підтримуємо наукові контакти з багатьма організаціями різних країн. Нам замовляють дослідження на різні теми, які входять у коло наших зацікавлень, просять дати експертну оцінку тощо.

- Кілька слів про різницю між ромськими організаціями України та Болгарії. В чому і як вона проявляється?

Веселін Попов: - Болгарські організації працюють на більш високому професійному рівні. Вони років на сім-вісім йдуть по-

переду. Ромські організації в Україні повинні вивчати досвід, черпати все краще, що надбано в Болгарії, Угорщині. Та й мушу сказати, що деяким ромським організаціям в Україні бракує справжнього подвижництва. Деякі з них без "донорів" не можуть існувати.

Олена Марушіакова: - Хотілося б зауважити про рівень життя ромських сімей в Україні. На мою думку, він порівняно високий.

- А в яких містах України побували?

Веселін Попов: - В Одесі, Харкові, Криму. А ще їздили в Бессарабію. А тепер дісталися Києва.

- А куди проляже ваша дорога?

- З столиці України їдемо в Болгарію на кілька днів. Потім у нас запланована поїздка у Чехію, Румунію, Польщу, Угорщину. З Угорщини думаємо дістатися Закарпаття. Нас цікавить тамтешнє життя ромського населення.

- І кілька слів про себе...

- Ми подружжя. Виховуємо двох дітей. Синів Янку двадцять літ. Він вивчає японську філологію. Донечка Ганна - п'ятнадцятилітня учениця гімназії з поглибленим вивченням німецької мови.

Бесідувала

Людмила Кравченко, м.Бровари

НА ВІСТРІ ЧАСУ

ЧИ Й ДАЛІ КРУТИТИМЕТЬСЯ ДЕРЖАВНИЙ ШТУРВАЛ У БУДЬ-ЯКИЙ БІК?

Слова, винесені в заголовку, узяті із виступу минулого вівторка, на відкритті IV сесії Верховної Ради України 4-го скликання, Володимира Михайловича Литвина. 399 депутатів були присутні на цій церемонії, а також члени уряду на чолі з прем'єр-міністром Віктором Януковичем, головою Верховного Суду, головою ЦВК, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, представники дипкурьеру, мас-медіа та інші.

Голова Верховної Ради подав сконцентрований виклад завдань IV сесії. Він зводився до того, що наразі необхідно знайти свою "долю і свій шлях широкій у сучасних обставинах". Визначитися, яким буде наступне десятиріччя. Бо ж День народження України, який щойно відсвяткували, показав: наша держава є і буде 12-річний період незалежності свідчить, що необхідно і далі розвиватися, зробити стрибок у більш цивілізоване суспільство, подолати таке ганебне явище, як

бідність. Годі вже крутити державний штурвал у будь-який бік. Це не робить нікому честі. Верховна Рада не може бути невісткою, яка у всьому винна. Треба припинити контроль за розкраданням у країні. Влада безпорадна і безпринципова.

Володимир Михайлович Литвин наголосив: страшна хвороба вразила політичну систему - це неправда і фальш. З нею слід покінчити раз і назавжди. Бо Україну й досі продовжують приймати за порогом українського дому.

Звернув увагу голова Верховної Ради й на стан освіти, культури. На фоні загальної бідності сьогодні маємо багатів, які конкурують із олігархами світу. Президент і Верховна Рада мають працювати, а не конкурувати.

На відкритті сесії Грамотами Верховної Ради нагороджено ряд депутатів, які плідно трудилися у міжсесійний період.

До кінця цього тижня депутати працюватимуть у комітетах, фракціях і групах.

Наступне пленарне засідання відбулося 9 вересня.

Справа Гонгадзе продовжується: свідків убивають

Чимдалі, то стає очевидним: у "справі Гонгадзе" все більше мерців-виконавців, а справжні вбивці залишаються в тіні. На сьогодні відомо: свідок, про якого згадував Григорій Омельченко ще на початку 2001 року, - генерал-полковник у відставці Едуард Фере (був керівником апарату

міністра внутрішніх справ Юрія Кравченка) перебував у клініці в неперитомому стані.

Нагадаємо сказане народним депутатом Григорієм Омельченком в інтерв'ю:

- Тоді, на початку 2001 року, "орли Кравченка" були зміїним кублом, до якого входили не тільки діючі працівники оперативних служб міліції, а й колишні, а також представники кримінального світу. І вони будуть готові виконувати будь-яку чорнову роботу. Тепер наша з Єрмаком версія (Єрмак вже загинув у автотрагедії) знаходить своє підтвердження. На засіданні комісії ми вже казали про того, хто займався цим міліцейсько-бандитським угрупованням і мав з ним безпосередній зв'язок, виконуючи накази тогочасного міністра внутрішніх справ Юрія Кравченка. Йдеться про одного високопосадовця з апарату МВС. Ця людина знаходиться в лікарні в дуже важкому стані. Але саме вона володіє супернебезпечною інформацією у "справі Гонгадзе" та інших злочинів, скоєних високопосадовцями за той час, коли Міністерством внутрішніх справ керував Юрій Кравченко.

Як відомо, мас-медіа поширили інформацію про смерть Ігоря Гончарова. Офіцер МВС знав імена вбивць Гви. Його тіло, аби не розкрилося катування обвинуваченого в справі "перевертів" (убивць із числа колишніх правоохоронців високого штибу), поспішили кремувати.

Гончаров неодноразово звертався з проханнями дати свідчення у справі Гонгадзе й ряд інших

злочинів, до яких причетний УБОЗ. І як наслідок - допити з тортурами, кілька порожнинних операцій і піврічне перебування на лікарняному ліжку в лікарні швидкої допомоги. До речі, **Ігор Гончаров** до лікарні потрапив у стані паралічу.

Із листа Гончарова від 24 лютого ц.р.:

"У мене наявні матеріали, а саме: магнітофонні записи розмов, записи зізнань... та інші матеріали. Я запропонував Хомулі (високий міліцейський чин) у присутності журналістів і працівників СБУ забрати їх у тому місці, де я вказу. Хомула вимагав, щоб я видав йому ці матеріали для знищення. Крім того, Хомула відмовився фіксувати моє свідчення, вимагав лжесвідчення... Коли я відмовився, Хомула пообіцяв убити мене в СІЗО руками бандитів..."

А ще Гончаров вважав, що загибель водія відомого українського політичного діяча - наслідок ін'єкції психотропної речовини... Колишній оперуповноваже-

ний УБОЗу Ігор Гончаров уже нічого й нікому не розкаже.

Достоту сьогодні відоме й таке: на місці Гонгадзе міг бути редактор "України кримінальної" Олег Ельцов. До речі, на нього вчинено недавно напад, а злочинці не знайдені. Ігор Гончаров був знайомий з Ельцовим і свого часу просив і "переконав" зацікавлених його не вбивати.

Голова слідчої комісії з розслідування справи Гонгадзе Григорій Омельченко розповів, що в Генпрокуратури тепер є достатньо підстав порушити кримінальну справу проти Леоніда Кучми і подати клопотання про імпічмент Президента. Утім, скажемо таке: за інформацією керівника "Антимафії", Генпрокурору Святославу Піскуну дали доручення до Дня Незалежності "обілити Гаранта" і таким чином відхилити постанову слідчої комісії про пригнічення Леоніда Кучми до відповідальності за відсутністю складу злочину.

В'ячеслав Смородін, адвокат померлого Ігоря Гончарова, сказав, коментуючи цю подію:

- Я з ним спілкувався декілька років. І неодноразово він мені розповідав, і слідчим, і коноводу, якщо доживе до суду, то оприлюднить усі ці документи і таким чином допоможе розкрити злочин. Він боявся, що коли дасть свідчення зараз, то вони зникнуть. Що він там написав у листі? Ой, якби я вам розповів, чому він так часто потрапляв до лікарні... Його привезли з місця поховання волі й зробили три операції.

Оглядач "Романі Ян"

З початком нового навчального у редакційній пошті побільшало листів від батьків школярів, які запитують: "Коли ж у школі, інших навчальних закладах наші сини та доньки опановуватимуть знання рідною, ромською мовою?" Наші читачі цілком резонно порушують і питання підготовки педагогічних кадрів, інші. Пропонуємо нашим читачам два листи з передверсеневої пошти.

КОЛИ У НАС ДІТИ ВИВЧАТИМУТЬ РОМСЬКУ МОВУ?

КАНА КЕ АМЕНДЕ Е ЧГВОРА СІКЛЬОНА РОМАНИ ЧГІБ?

Шойно роми, як і всі жителі, відзначили день народження Ук-

раїни. Хотілося б порушити на сторінках всеукраїнської ромської народної газети таке питання: коли ж у нас діти вивчатимуть ромську мову?

Ми цілком погоджуємося з тим, що наші діти повинні знати українську мову як державну, але час би вже вивчили й свою рідну.

Тепер активніше розпочинають працювати недільні ромські школи, та одразу ж виникають перші проблеми. Хто навчатиме дітей? Звідки взяти підручники? Скажімо, я володію ромською розмовною мовою,

вмію читати і писати. У недільній школі я можу вести заняття. Проте вважаю, що слід би вже нашій державі подумати, хто ж її викладатиме кваліфіковано у ромських школах?

Чи не настав час готувати відповідних спеціалістів для шкіл? У цій справі своє слово має сказати Державний комітет у справах національностей та міграції.

З повагою до редакції, голова
Виноградівського районного культурно-просвітнього товариства "Романо Дром"
Ласло Дюрї

НАРОД ІЗ ГАРНОЮ МОВОЮ, БАГАТОЮ КУЛЬТУРОЮ

НАРОДО ЛА ШУКАРА ЧГІБАСА, АЙ БАРВАЛЯ КУЛЬТУРАСА

Мій брат привіз із Харкова номер ромської народної газети "Романи Яг" від 9 липня ц.р. Придбав видання у місцевому кіоску. Я познайомив із матеріалами газети громаду селища Хорошево. Сам теж із інтересом прочитав. Адже досі доводилося зустрічати газети, журнали про ромів і для ромів, які видаються російською. А тут - милозвучна українська мова. Подаються окремі матеріали і ромською.

Моє бажання - вивчити мову цього народу. Пробував і сам писати літературно-художні твори на ромську тематику, але не маю для цього словників, посібників тощо. Ще обмаль їх видається.

Стосовно ромської мови, то вона багата і її слова, вирази, як і знаю, творчість тих авторів, із числа ромів, яких встиг пізнати - яскравий доказ багатоті історії, культури цього древнього народу, його звичаїв, обрядів.

Я знаю, що ромські культурно-просвітні товариства проводять немалу роботу серед населення, пропагують його культуру. Про це йдеться і в газеті. Маю відповідний газетярський досвід - працював журналістом у редакції Харківщини. Публікував вірші, пісні, оповідання.

З повагою
Сергій Селегєв

РОМ-ПРЕС

У Міжгір'ї побили журналіста

Останнім часом почастишали факти побиття, автокатастроф журналістів за їх викривальні матеріали. Днями у Міжгір'ї побито (металевим предметом по голові) кореспондента закарпатського незалежного тижневика "Карпатська Україна" та газети "Вечірні вісті" від Юлії Тимошенко Івана Мокрянина.

Це не перший випадок, коли з цим принциповим журналістом у такий спосіб зводяться рахунки. Чи буде покарано цього разу зловмисника?

Етнічні чистки

Косово. Значна частина ромів під час військових протистоянь сербів і албанців покинула край. Дороги привели їх у ряд країн. Значна частина ромів перебуває в Німеччині, Великобританії, Македонії та інших країнах. Етнічні чистки, які були проведені у Косово, призвели до того, що значна частина сербів змушена була покинути край. Разом з ними виїхали і роми-християни.

Моніторинг, що був проведений у Косово, засвідчив, що антиромські настрої тут ще досить значні, особливо у західних провінціях Косово. Як повідомляє Паул Полянський, після того, як Косово оголосить свою незалежність у 2006 році, фактично жодного рома не залишаться на цій території.

Тим часом Великобританія, як і інші країни Європейського Союзу, намагаються вислати ромів зі своїх країн у Косово. Серед тих, хто повернувся у Пристїну, був і ром Бехар Лемані, котрий знайшов свій будинок зруйнованим і пограбованим. Щоб уникнути фізичної розправи з боку албанських націоналістичких формувань, змушений вдруге мігрувати з сім'єю до Македонії.

Коран ромської

Жителі Боснії Мохрам Сабіровські зробив переклад Священного Корану на ромську мову. Як заявив перекладач, сам за походженням ром, сьогодні в Європі проживає 6 мільйонів ромів, більшість з яких - мусульмани.

Праця над перекладом тривала 5 років, повідомляє Jafarnews.com.

Книга про музикантів

Відомий закарпатський музикант Тиберій Горват завершує роботу над книгою про найбільш яскраві постаті музикантів, чимі нею добре відомі. Редакція за домовленістю з автором, пропонує вамеші нашим читачам окремі уривки з цієї книги.

Ромський хор... вітав Наташу Корольову

В Україні кажуть: без ромів, їхньої запальної музики, то не є весілля.

Наташа Корольова наприкінці серпня здивувала бомонд Санкт-Петербурга. На все місто над Невою звучав вальс Мендельсона для неї та другого коханого - Ігоря Глушка (Тарзана). Він тепер законний батько її сина Архипа.

На церемонії одруження в Будинку урочистих подій були присутніми лише рідні (мама й сестра Руся для цього спеціально прилетіли з Маямі), а також друзі.

А вже опісля вінчання в одному з храмів, куди молодят доставила рчкочивий теплохід, почалася друга частина весілля - ромський хор супроводжував молодят всюди - на всі доступні канали центру Санкт-Петербурга. Голос Наташі "випався" в хор, додаючи йому особливого тембу...

"Московський Комсомолец в Україні"

МОЯ ДОЛЯ СХОЖА НА ДОЛЮ РОВЕСНИКІВ. ЧЕКАЄМО ДОПОМОГИ

Мійрі вунжиря анел пре вунжиря кавре манушенге. Жукарас о жутипе

Розмова з жителькою села Гельмязов Ольгою Іванівною Ципиляр

Кор. Ольго Іванівно! Я приїхав до вас у село, аби побесідувати з вами. Знаю, що за плечима - нелегке життя. Маєте чим поділитися з молоддю, читачами ромського газети "Романи Яг"?

Ольга Ципиляр. Моя доля схожа на долю ровесників. Народилася тут у 1927 році. Під час війни (у 1942) працювала зі старою сестрою у селі Беспальче, де тоді жили. Німець-наглядач там був суворий, побив брата мого меншого Івана, за те, що спізнився на роботу. А брату було тільки 14 років. Підліток. Тягнуло до друзів, любив компанію. На святі Івана Купала допізна загуляв з ровесниками неподалік річки. Наглядач не хотів слухати виправдань. Він побив брата так, що той зійшов з розуму. Мати потім довго возила його до бабок-шептушок, насилу відшептали переляк.

Я теж працювала зі старою сестрою Марією в ланці. Одного дня ми zostалися удома, відпросилися в бригадира. Однак побачили, що приїхав той самий німець, витягнув за коси з-під лямки (бо ми, як побачили у вікні, що він підїхав, - туди заховавалися). Взв'язав нас лупцювати. Мати насилу відпросила на колінах.

Кор. Чув з цього наглядача. Можливо, Ольго Іванівно, згадаєте, як його ім'я чи прізвище?

Ольга Ципиляр. Ні, не пам'ятаю. Стільки ж бо років упливило. Пораз у сні привиджується ця не людина - потвора. Багато покалічених життів на його совісті.

Кор. А як склалося життя далі, після війни?

Ольга Ципиляр. Там же, в Беспальчому, вийшла заміж, чоловік працював ковалем, я теж два десятиліття трудилася в колгоспі. Чоловік у мене був дужий, хоч зросту і не багатирського. Жив би і досі, але наспір із дру-

зямі виніс із контори під час ремонту важкий сейф. Спір виграв - а сам підірвався і помер. Живу одна у хаті, хоч маю трьох доньок. Та вони вже дорослі жінки. Порозїжджалися з дому. Та й у кожній - свої клопоти. Одна в Києві, друга - в Борисполі, третя - в Криму. Інколи приїжджають до них, але надовго там не затримуюся. Ім нема, коли мною опікуватися. Треба якийсь у цей трудний час кожній виживати. Великі сподівання у мене (та й не лише) на допомогу від Міжнародної Організації з Міграції (МОМ). Нас записували, збирали документи, але досі обіцяють...

Кор. Деякі люди думають, що це дуже просто отримати гуманітарну допомогу. Скажу вам, що розчаровуватися не треба. Подані списки уточнюють, звіряють і перевіряють. Цією справою займаємося і ми з сином. Досі ще ніяких коштів - жодної копійки - не надійшло. Будемо сподіватися, що представники цієї організації дотримують слово.

Бесідував
Володимир Бамбула,
Черкаська обл.

Роми в Угорщині

А проблеми замовчуються

І донині непропорційно велике число ромських дітей в Угорщині не може закінчити навіть середню школу; вони не хочуть учитися, тому що і їхні батьки у свій час майже не відвідували школу.

В результаті далеко не всім ромам вдається піднятися по соціальних сходах суспільства. Саме цей переки і прагне усунути створений самими ромами Будинок культури в Будапешті. Тут виплачують стипендії молодим ромам, які відвідують школу або університет. І число таких стипендіатів постійно зростає.

"Романо киа" - "Будинок ромів" - розташований в одному з передмість Будапешта. Стіни у вестибулі будинку прикрашені фотографіями: тут 1200 знімків. Це, мабуть, найбільша у світі галерея

ромських портретів, говорить заступник директора Будинку Жужа Мештер. Уже на самому початку бесіди стає ясно, де проходить головний напрямок її роботи: треба усунути дефіцит підтримки ромських дітей. Цього вона домагається з великим ентузіазмом, незважаючи на досить скромні дотації, які виділяються державою.

Уряд у Будапешті за активного сприяння Європейського Союзу проводить програми цілеспрямованої підтримки національних меншин, у тому числі, і ромів. "Найголовніше, - розповідає пані Мештер, - це боротьба з забороною." Адже, відповідно до соціологічних опитувань, 90 відсотків угорського населення ставиться до ромів украй негативно.

Пішки - в лікарню?

Переді мною в редакції сидів порівняно ще молодий чоловік - Павло Гейзович Беркі. Йому 38 років. Час від часу халапса за кишеню. Зрозуміла, що, вочевидь, шухав носовичка. Душив кашель. Надзвичайно худий.

Ті мої мінімальні знання (а в університеті паралельно ще кілька літ проходили й навчання медичні (медсестер) все ж стали в нагоді: зрозуміла одне: цього чоловіка ні в якому разі не можна було відпускати голодним, без грошей з тубдиспансеру із направленням на подальше лікування в протитуберкульозному відділенні Іршавської районної лікарні на Закарпатті.

Розповідає:

- Думаю, що до моєї хвороби призвела робота вантажником на сміттєзвалищі (4 роки трудився), а також праця вантажником-прибиральником у Берегівській психлікарні.

Захворів якось зненацька. Спершу лікувався в Берегівській туберкульозній лікарні. А описля дев'ятимісячного перебування там - операція. Ще на 6 місяців мене направляють у туберкульозну лікарню в Довгому... Прийшов ось до вас у редакцію (тубдиспансер неподалік - Ю.К.). Як і хати туди - не знаю. Та й грошей нема. Вдома у мене шестеро дітей. Найстаршому - 13 років. Полі тепер годувальник родини - дружина вже кілька років є безробітною. Питаєте, де працює підліток? Збирає папір, металобрухт на сміттєзвалищах. А ще лікарські рослини збирає й здає в аптеку... Тих його грошей ледве вистає на хліб, який з кожним днем стає дорожчим...

... Довгою вийшла у нас бесіда. Казали мені, що коли в тому Довгому чи Іршаві вилікують - то буде далі жити. А не знаю, чи дадуть пенсію по інвалідності... вже здоровому?

Зосередь, читачу - ром і гадже, - увагу на останньому рядочку. Задумайся.

Відступ із роздумом кореспондента, який чергував у приймальні "Романі Я".

Важко собі уявити, як зводить кінці з кінцями, аби нагодувати дітей, дружина Павла Гейзовича Беркі - Форкош Ловра Олодарівна. А що ж Берегівська мерія (віднедавна місто є обласного підпорядкування)? Чи знає вона про критичну ситуацію цієї родини?

Послухаємо ще одного жителя окремого хутора м.Берегово - Андрія Децидировича Паву, 1949 р.н.

- Я за своїми плечима маю 53 роки. Інвалід другої групи. Звільнений з ув'язнення в 1997 році. Батько чотирьох дітей. Троє вже відійшли від см'ї. Із 1968-го року по 1997 рік відбував покарання в Львівській тюрмі. Господи, як я там важко працював! А теперки кажуть - нема трудової книжки. За що судили? А викрадає продукти...

Три місяці тому звертався до колишнього голови Берегівської райдержадміністрації, а нині народного депутата України Іштвана Ференцовича Гайдоша.

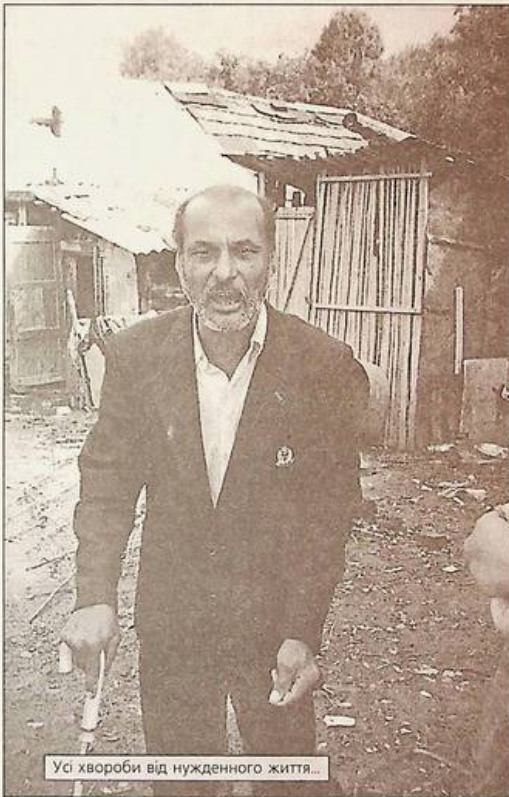
Клята паличка Коха, або Туберкульоз по-ромськи

Письмово. Його помчниця каже: без підпису пана Іштвана я нічого не можу зробити. Навіть видати якусь допомогу... Досі чекаю, бо нібито депутат парламенту зайнятий партійними справами і ніяк не приїде в Берегово (до речі, тут мешкає його см'я).

Де заробив хворобу? А у в'язниці. Там роми відбувають дові строки майже нізащо. Хіба ви цього не знаєте?!

шуютьє права людини, змінити ситуацію на краще. Та чи це так легко і просто?

Відомо: особи, звільнені з місць позбавлення волі, не повинні залишатися наодинці зі своїми проблемами. Адже для цього в нашій державі діють правоохоронні органи, громадські організації, реабілітаційні центри - медичні, психологічні, консультаційні тощо. Засуджені повинні адаптуватися до умов на волі...

Усі хвороби від нужденного життя...

По якомусь моменті гість виїнав із течки кілька акуратно складених паперів. Попередив: вони в одному екземплярі. Треба б зняти копії для редакції, бо призначені для відправлення у високі інстанції. Найперше - губернаторові області.

Хата розвалилася. Отож розіслав палатку, аби мати сякий-такій прихисток. Отам і живу...

Хто допоможе звільненому з місця ув'язнення?

Кажуть, від тюрми та від торби не зарікайся.

У 1998 році Верховна Рада обрала першого в історії незалежної України Уповноваженого з прав людини (омбудсмена) Ніну Іванівну Карпачову. Жіночтво України (його більшість в державі) переконалося - їхня представниця достойно вела себе на цьому відповідальному посту. І хоч не одразу, а все ж переобрана ще на 5 років. Відповідатиме за те, щоб у країні, де постійно пору-

шуютьє права людини, змінити ситуацію на краще. Та чи це так легко і просто?

Усе це так, але... Втім, подамо звернення берегівського рома, котрий відсидів свої молоді літа за ґратами. Не просто відсиджував. А працював довгі години на заводі, де й мови не могло бути про серйозне лікування... Дозволю собі ще нагадати: 19 травня ц.р. пройшли парламентські слухання на тему: "Ени-

Голові Закарпатської облдержадміністрації

І.М.Різаку

Обласному фонду "Надія"
Паву Андрія Децидировича
мешканця м.Берегово,
вул.Окремий Хутір, 21

Звернення

Шановний Іване Михайловичу. Будучи мешканцем м.Берегово, звертаюся до Вас за допомогою. Я хворий на туберкульоз легенів і потребую інтенсивного лікування, щоб не заразити інших людей, але не маю достатньо коштів для лікування. Крім туберкульозу, хворий на виразку шлунка, хронічний холецистит печінки, тому не можу працювати. В минулому працював у Берегівському ВУЖКГ, однак через скорочення штатів мене звільнили. Хоча роботу технічного працівника можу виконувати.

Шановний Іване Михайловичу! Прошу вас вирішити питання про можливість надання мені матеріальної допомоги на купівлю ліків, для підтримки мого здоров'я, оскільки моя см'я - дружина та син - теж не працюють. Наша маленька хата розвалилася, і живемо ми зараз під відкритим небом в палатці. 8 місяців я перебуваю в Берегівській тублікарні.

На додаток до звернення додаю довідку про хворобу, про склад см'ї і прошу посприяти мені в тому, щоб надати матеріальну допомогу для придбання ліків.

З повагою до Вас,
Паву Андрія Децидирович.

демія туберкульозу в Україні та шляхи її подолання". Народні депутати почасті були занепокоєні цією проблемою.

В областях, де знаходяться (й функціонують) протитуберкульозні установи, рівень захворювання за десять років збільшився майже утричі.

Коментар головного санітарного лікаря України Ольги Лапушенко:

- Україна має всі шанси зупинити поширення цієї соціально-небезпечної інфекції і ближчим часом поліпшити епідемічну ситуацію. Це стало можливим зав-

знизив показник захворюваності й смертності від туберкульозу (на 9,3 %). Але це при тому, коли б вона (як і парламентарії, котрі розглядали "туберкульозну проблему України") мали б конкретні карти, більше того, організували екскурсії в туберкульозні стаціонари для лікування хворих на цю важку недугу.

Кадри - хворобливе питання фізіатричної служби

У деяких областях укомплектованість лікарськими кадрами складає 65-75%. Чому? Є (і непоодинокі випадки), коли спілкування з хворими на хронічні і хіміорезистентні форми туберкульозу призводять до захворювання лікарів, медпрацівників...

Лише в 2002 році в Україні виявлено 36 471 хворих на туберкульоз, майже 10 тисяч чоловік померли. Під наглядом протитуберкульозних установ перебувають 670 тис.чоловік, у т.ч. 139 тисяч хворі на активні й заразні форми. Найвищі показники захворюваності на туберкульоз у південно-східних областях країни: у Херсонській - 153,6 на 100 тис. населення, Миколаївській - 103,3, Харківській - 98,8, Запорізькій - 100,3, Луганській - 93,7. У Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській областях - понад 180.

Спроба ваших, дорогі читачі, кореспондентів та активістів газети дізнатися, чому в названих (а також і неназваних) областях так багато хворих на туберкульоз, зустріла "підводні рифи" - себто приховану, але все ж протидію. Чому?

Юліанна Камська

Яка ж найперша причина туберкульозу?

Основними причинами масштабного поширення туберкульозу в Україні, як вважають медики і не заперечують депутати Верховної Ради України, є низький рівень життя, недостатнє і неякісне харчування, зростання числа бездомних і безробітних, недостатність медичної допомоги і ліків, спад системи охорони здоров'я тощо. Мають місце й недоліки в організації та координації протитуберкульозних заходів, а також у роботі органів й установ охорони здоров'я.

Усе це так, але... Втім, подамо звернення берегівського рома, котрий відсидів свої молоді літа за ґратами. Не просто відсиджував. А працював довгі години на заводі, де й мови не могло бути про серйозне лікування...

Дозволю собі ще нагадати: 19 травня ц.р. пройшли парламентські слухання на тему: "Ени-

дяки тому, що "Комплексні заходи для боротьби з туберкульозом" і затверджена Указом Президента України Національна програма боротьби з туберкульозом на 2002-2005 рр. відтепер мають пріоритетне державне фінансування.

Хотілося б вірити пані Ользі Лапушенко, що останнім часом

НОВИНИ З ЛЬВІВЩИНИ

ПОРОЗУМІННЯ ПОЧИНАЄТЬСЯ ЗІ ШКІЛЬНОЇ ЛАВИ

О ахалібен кердьол анда школако скамін

Навіть якщо шкільні роки вже далеко позаду, і вересня відчуваєш якесь приємне хвилювання. Особливо, коли бачиш заспаних і трохи переляканих першокласників, які, тримаючись міцно за батьківську руку, йдуть уперше до школи, несучи букети квітів, більші з них самих. Тисячі дітей в цей день зробили свій перший крок у майбутнє, і серед них чимало ромських малюків Львова. Цьогоріч на парті львівських шкіл сіла понад сотня ромських дітей. До речі, всупереч загальноприйняттю явленням, проблем із відвідуванням шкіл у ромів Львова не кінє. Єдиною проблемою, яка стосується освіти, мабуть, та, що у ромів деревного міста немає ні власної недільної школи, ні хоча б класу, - ромські діточки ходять до звичайних загальноосвітніх шкіл, а особливості ромської культури, звичаї, мова - це прерогатива домашньої освіти. Та саме в середніх навчальних закладах вони пізнають важливу науку співживання у суспільстві, саме тут починається їхня школа життя. Про те, як маленькі роми почувують себе в мікросоціумі шкіл, про їхні успіхи у навчанні я спробувала дізнатися під час свята Першого дзвоника у двох львівських школах.

У ЗОШ № 91 Аля Юрченко - єдина представниця ромської національності. Цього року вона пішла у другий клас. До речі, пер-

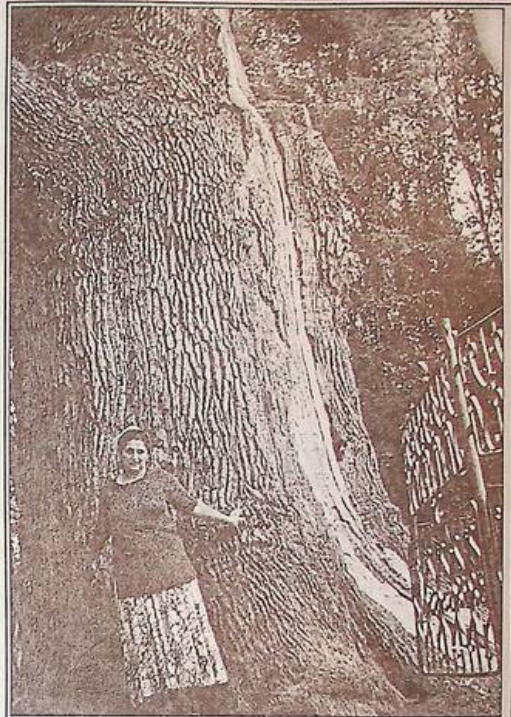
ший закінчила як краща учениця в класі. Про Аліні успіхи розповіла її класний керівник Лілія Зинівівна Зянько: "Унікальна дівчинка! Прекрасно читає, малює, взагалі, дуже розвинена! Якщо б такі всі були! Чудовий інтелектуальний розвиток, з нею можна розмовляти на будь-які теми. Дитина дуже спокійна і врівноважена. Вона тягнеться до всіх дітей, зі всіма спілкується, у неї багато друзів. І однокласники до неї тягнуться, добре сприймають, немає жодної різниці між ними. Діти, звичайно ж, знають, що Аля ромка, але дівчинка це не відчуває. Зрештою, у нас є маленькі представники різних релігійних конфесій - католики, євангелісти, православні, Свідки Єгови... Одні ходять до тієї, другі до іншої церкви, але різниці немає! Це не причина для непорозуміння, тим більше, між дітьми. Аля ж просто молодчинка! Вона прийшла до школи дуже добре підготовленою - вміла читати й писати, і тому тепер - одна з найкращих учениць. Дуже талановита дівчинка. З такою дитиною одна насолода працювати!"

ЗОШ №23 свого часу закінчили чимало ромів. Школа розташована в районі, де більш-менш компактно проживає ромська громада. На жаль, із директором школи, за плечима якого вже 18 випусків, не вдалося поспілкуватися, - першого вересня чимало

турбот... Але з радістю про своїх учнів, маленьких ромів-другокласників Павла і Михайлика Матвієнків, погодилась розповісти їхня учителька Марія Юрївна Вівер: "В мене, за час моєї роботи в школі, було досить багато ромських дітей. Про всіх залишилися дуже хороші спогади, але хочу сказати, що теперішні мої учні - особливі! Вони, по-перше, прийшли добре підготовленими до школи. Вони дуже чемні, старанні і... дуже енергійні та непосидючі! Звичайно, діти як діти - бігають, хтось когось зачепив, а той дав задку, - та я завжди бачу, що вони відразу вибачаються, і діти не ображаються. Певна річ, не все їм вдається в навчанні, але вони переживають, стараються, мають бажання вчитися! Я думаю, що в другому класі вони проявлять себе ще краще, ніж у першому."

Те, якої національності Павлик і Михайлик, для дітей нашого класу не важливо. Можливо, вони ще знадто маленькі, щоб розрізняти за національністю, але у нас просто не прийнято когось, так би мовити, дискримінувати, адже в класі, до того ж, вчаться діти різних віросповідань. Ось навіть сьогодні, на першому уроці, коли ми говорили про Божу мудрість, ми казали, що немає поганих релігій, те саме ми кажемо дітям і про національності. Впевнена: якщо діти вже в молодших класах це засвоять, то надалі у них не буде жодних непорозуміння з цього приводу".

Розмовляла
Марта Швець,
м.Львів

Дуб Максима Залізняка

Хочете вірте, а хочете ні. Дереву, яке бачите на світліні, понад тисячу літ. Під ним любив відпочивати ватажок повстанців Коліївщини Максим Залізняка.

У спеку, доц та й під час повернення додому після кочування зупинялися під цією пам'яткою природи роми.

Знаходиться цей дуб неподалік села Буда на Черкащині. Висота його сягає 22 метри.

На світліні: Раїса Бамбула біля дуба Максима Залізняка.
Світлина Володимира Бамбули

Книга в газеті

Аладар АДАМ,
Юлія ЗЕЙКАН,
Євгенія НАВРОЦЬКА

Парно бар ай кало кінно

Білий камінь з чорної катівні

МУЗИКА... КРІЗЬ ГРАТИ

МУЗИКА... ПРИГ Е САСТРИ

Він належить тому бурхливому часові, який увібрив у себе драматизм перехідного періоду: загибель й утворення нового суспільства, велич злету музиканта і ганьбу концтаборів. Народився Йосип Гейзович Потай 27 березня 1922 року в м.Ужгороді, в сім'ї музиканта-скрипала. Батько намагався дати сину добру освіту. Йосип закінчив шість класів місцевої школи, а потім приватно брав уроки у вчителя музики, який допоміг опанувати нотною грамотою, оволодіти музичною технікою, гри на скрипці, яка стала його годувальницею, його музою.

Як і всі молоді люди того часу, вже в 17 років заснував свою музичну групу і почав заробляти на життя, відточуючи при цьому свою майстерність.

Проте доля по-своєму втрутилася в особисте життя юнака. Восени 1943 року його призивають до угорської армії. Спо-

чатку він потрапляє до учбового артилерійського батальйону, що дислокувався у Мукачеві. Опісля брав участь у бойових діях проти Червоної армії у Румунії. Під містом Сентешом потрапив у оточення, а потім у полон. Довелося випити повну чашу поневірянь та знуцань над людською особистістю, здолати важкі тілесні і духовні тортури.

Як військовополонений пішки пройшов майже всю північ румунської території: від Ородея до Темешвар, де знаходився великий концентраційний табір. Звідси у товарних вагонах, мов якусь худобу, їх відправили у Тамбовську область. У місті Маршанськ пробув понад два роки. На той час це був величезний концтабір геть заселений військовополоненими (разом із угорцями були поляки, румуни, японці, німці).

"Коли нас привезли у Тамбовську область, - згадає Йосип Гейзович, - була вже зима. На вулиці вночі до 42 градусів морозу. Бараки були зроблені з необтесаного кругляка, через шпарини дув вітер зі снігом. Видали нам ватні штани та фуфайки. Ми мусили пришити на них свій номер, який я до сьогодні пам'ятаю - 64. Годували нас дуже погано. Багато тих, хто зі мною були з Закарпаття, там і померли. Мене врятувала музика.

Знайомство з новими людьми підказало мені, що серед полонених є майстри музичних інструментів. Вони зробили мені саморобну скрипку, а іншим - кларнет, бубен, роздобули акордеон. Зі створеним ансамблем ходили від бараку

РІК КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У мас-медіа, зокрема в газеті "Українське слово" (21-27 серпня ц.р.), з'явилися не зовсім прихильні публікації про новий альбом української співачки Ольги Крюкової. Між тим молода прихильниця джазу, яка повернулася на сцену після порівняно тривалої творчої відпустки, сповнена вірою, що її співпраця з відомим ромським естрадним виконавцем, а нині її продюсером Дімою (Дмитром) Клімашенком, буде результативною. Найбільше Ольгу критикують за її штучну сексуальність, а також за те, що в її альбомі обмаль українських пісень. Переважають веселенькі російськомовні пісеньки на кшталт "Признание", "Ты со мной" та інші.

Діма Клімашенко (а також ще один музичний продюсер - Ігор Голфман) - автори останніх пісень співачки - переконані, що Ольга Крюкова значно змінилася, в неї з'явився смак. У шоу-бізнесі ця професійна джазова співачка, яка підкреслює, - з інтелігентним нахилом та класичною манерою виконання, - не загубитися, хоч і їй ще далеко до популярності Ані Лорак, Ірини Білик та Євгенії Власової, інших.

Діма Клімашенко, досвідчений артист, намагається зробити все, аби Ольга стала природнішою на сцені, незаангажованою. Очевидно, тут дається взнаки те, що раніше її музичними справами займалася мати - Ольга Крюкова, співачка наслідувала європейських поп-зірок.

Однак дехто з прихильників співачки вважає новий проект "Ольга" хоч і не відкриттям, але все ж кроком уперед. Правда, Крюкової бракує "розкрутки" в ефірі. Все це, як і неспроможність мати свої відеокліпи, зв'язано з нестачею коштів.

Та в Ольги Крюкової ще все попереду. А, можливо, вона є тою співачкою, яка вміє гарно виконувати легкі, веселі пісні? Музичні продюсери вірять, що Ольга постане в новій іпостасі... Побажаймо їй успіхів у дорозі до своїх шанувальників.

Юліанна Камська

Чи вдасться
ДІМІ
Клімашенку
створити
новий ІМІДЖ
Ольги
Крюкової?

Чи кердьола ко Діма Клімашенко нейво іміджо Ольги Крюкової?

Фірмові рецепти "від Ольги"

Косметичний рецепт - освіжаюча маска: перемішати дві чайні ложки крему "Nivea", 10 крапель лимонного соку, дві чайні ложки рідкого сиру і нанести товстим шаром на обличчя і шию, залишаючи вільною шкіру навколо очей. Через 10-15 хвилин змити теплою водою.

Кулінарний рецепт - осетер під сиром із грибами і майонезом. Тушку осетра (1 кг) вимити, вирізати хребет і, не очищаючи від шкіри і шипів, розпластати на деці шкірою вниз. Осетра посолити, поперчити, покласти зверху сирі гриби, посипати твердим тертим сиром, залити майонезом. Запекати у духовці до золотавої скоринки. Смачно і швидко!

ВЧАСНА ДОПОМОГА

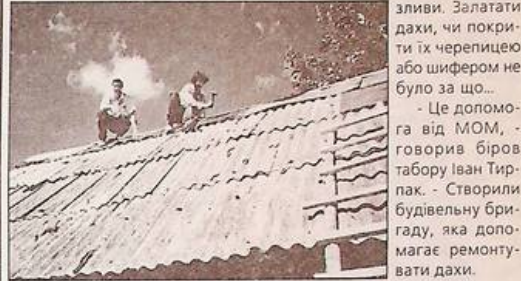
Не падатиме дощ на голову

Вчасно надійшла допомога, тридцятьом господарям ромських родин з Велико-го Березного, які останнім часом з тривою споглядали на небо, боячись чергової

зливи. Залатати дахи, чи покрити їх черепицею або шифером не було за що...

- Це допомога від МОМ, - говорить біров табору Іван Тирпак. - Створили будівельну бригаду, яка допомагає ремонтувати дахи.

На світлинах ви бачите вже полагождені будинки відремонтовані бригадою ремонтників - В.Келешем, Ю.Сурмайем, Л.Половичем, І.Словенським, М.Дьордем, М.Олахом.

до бараків і розвеселяли людей музикою. Так ми за ґратами рятували себе, допомагали вижити іншим".

У 1947 році стало відомо, що Закарпаття приєднано до СРСР. Адміністрація ГУЛАґу вирішила відпустити закарпатців додому. "Нас зібралось близько 15 хлопців, - продовжує згадувати Й.Г.Потай, - ми сіли тихенько у поїзд на третю полицю і так дійшли до Львова. А з Львова два тижні прськими стежками пішки добиралися до Мукачева. Ночували в лісі, просили у людей хліба, щоб прожити. Тільки у серпні повернувся додому в Ужгород. Довго мене потім викликали до різних установ, з'ясовуючи особу. Потроху налагоджувалося особисте життя".

З 15 серпня 1947 року Йосип Гейзович почав працювати у музичному колективі ресторану "Верховина". Грала, як і до війни, у сімейному музичному ансамблі, де виступали брати Потай. Старший Карло грав чудово на скрипці, був прима-скрипалем. За необхідності брав у руки саксофон, сів за піаніно.

Другий брат - Гейза мав славу віртуоза-піаніста. Третій брат Вільгельм - барабанщиком. А Тиводар Потай - незрівняний контрабасист. Йосип Гейзович грав другу скрипку. Мав, до того ж, приємний баритон, що зачаровував слухачів.

У 1957-73 роках працював у широко відомому не тільки на Закарпатті, а й за межами України, ансамблі "Угорські мелодії". Під час гастролей в Сибіру, мали виступ в одному з великих міст. Гуляючи на одній із вулиць, упізнав церкву, яку бачив, коли перебував у одному з пересильних таборів. На сцені, під час вечірнього концерту йому стало погано: серце не витримало таких спогадів. Після концерту зразу ж поїхав додому і більше не хотів нікуди виїжджати на гастролі.

У Йосипа Гейзовича чудові діти. Талант від батька передався і їм. Старша Габрієла Боді - донька від першого шлюбу - шанована всіма вокалістка ансамблю "Романі Яг". Від другого шлюбу має синів-соколів, які вже давно злетіли на свої крила. Троє живуть в Ужгороді, а один у Будапешті. Люблять музику, пісню.

За плечима Йосипа Гейзовича нелегке життя. Не так і просто йому, рому, служилося в угорському війську. Скільки разів понижень людської гідності - не розказати за один раз. Нова влада, радянська, теж добре пройшлася по його долі. Що зумів вижити й повернутися додому - завдячує музиці...

СПІВЧУВАЛИ Й ГОРИ БОНУНАС Е ПЛАЯ

Наше село зовсім невелике. Куди не глянеш - стіною гори та гори. Ліси для нас у ті літа були не лише спасінням від недобрих людей, а й не давали померти з голоду: перед війною відразу після танення снігів з'явилися гриби, зацвіла рясно ліщина...

Природа ніби відчувала щось - навесні 1942 року доволішні гори пробудив наразі грім - а із зливою прийшли німці та жандарми-пір'яники.

Із села взяли 16 ромів: 6 чоловіків і 10 дівчат. Завантажили заплаканих та наляканих у товарняки й через Ужгород і Чоп повезли в село Шомодьторновці та Ференцпостош. Там ми повинні були працювати на сільгоспроботах. На працю нас розподіляв бригадир Йовшка (прізвища не пам'ятаю).

Жили в сараї, спали на соломі, настелені на дошки, ще 50 таких же змучених і мовчазних рабів. Воду для миття та прання набирали з помпи на дворі. Тут завжди зранку та увечері була черга.

До глибокої осені 1942 року трудилися на полях. Якось перебули зиму - теж знаходилась робота, правда, ще важча, ніж доглядати картоплю, кукурудзу...

Настала весна 1943-го. Ми знову виїшли на сільськогосподарські роботи у тих селах. Від непосильної праці нило тіло. Годі було скаржитися - за це ще могло й перепастися. Додому після такої важкої роботи везли нас понад тиждень.

Із розповіді Олени Йосипівни Фонтос, 1927 р.н., жительки с. Раково Перечинського району.

Дві історії

1.Справа про автомашини

У переважній своїй більшості вони не знають своїх прав, гарантованих Конституцією та законами України. Це створює сприятливе середовище для їх порушення стосовно ромів. Чимало їх з боку працівників міліції.

У липні місяці цього року в м. Мукачеві з'явився відремонтований мікроавтобус на дільниці автостанції "Мукачівське - Берегове" невідомою особою були вкрадені металеві водостічні люки. Заподіяно збитків - на понад тисячу гривень. Працівниками ДАІ були тимчасово затримані і відправлені на штрафмайданчик кілька легкових автомобілів, власниками котрих є роми. Затримані були абсолютно безпідставно. На їхні запитання, на якій підставі затримані їх машини, працівники міліції повідомили, що цей злочин скоїли особи ромської народності, бо вони збирають металобрухт(?) і уточнили: "Свої машини ви можете отримати у разі, коли повідомите, хто із ромів скоїв вказану крадіжку".

З приводу цього інциденту разом із представником Мукачівського культурно-просвітнього товариства ромів "НЕВІПЕ" Вірагом Й.І. та старостою Олександром Балогом звернулися до начальника ДАІ Мукачівського МВВС УМВСУ в Закарпатській області. Останній нам повідомив, що вказані машини були тимчасово затримані, бо є підозра, що

держомери на автомашиніх підроблені.

Після цього було проведено перевірку. Її результат: правопорушень не виявлено. Автомашини були повернені власникам.

Свавілля та шантаж з боку представників міліції не вдалося.

2.Учениціо

принизив... директор

Згідно зі ст. 52 Конституції України, діти у своїх правах рівні, незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Однак, директор однієї з мукачівських загальноосвітніх середніх шкіл, напевно, цей закон не читав або знехтував ним. Директор школи, що припинив свою діяльність, був директором культурно-просвітнього центру при Закарпатському ромському культурно-просвітньому товаристві "Романі Яг" з проханням про допомогу в захисті прав звернулася мама учениці 9-го класу цієї школи.

Приводом звернення було те, що директор навчального закладу на письмовому екзамені в присутності учнів трьох класів, ухопив неповнолітню ромку і, кричучи, вивів її з актового залу,

не допустивши до складання чергового іспиту. Припинена учениця з образи вдома наковталася різних таблеток. Дівчинці пощастило, що вона швидко була доставлена в реанімаційне відділення Мукачівської центральної лікарні. Виявилось, що школярка тривалий час хворіла і не відвідувала уроки фізичної підготовки, але на час здачі екзамену не представила медичну довідку про це. Директор школи, що припинив свою діяльність, був директором культурно-просвітнього центру при Закарпатському ромському культурно-просвітньому товаристві "Романі Яг" з проханням про допомогу в захисті прав звернулася мама учениці 9-го класу цієї школи.

Я розкавав лише про дві справи, які розглядалися Мукачівським Центром правового захисту ромів. А до нас в різні проблеми лише останнім часом зверталися до півострів ромів найбільшого в області ромського табору захищати свої права та організувати місцеве самоврядування.

М.Літавий,
юрист Мукачівського Центру правового захисту ромів

Стаття 53

Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій

Конфлікт вдалося "погасити"

З ПРИВОДУ

До чого може призвести неприязнь - яскравий тому приклад трапився у селі Олександрівка Тростя-

рідня погасити за вбивство того сина. Приїжджає на похорон і рідня з Одеської області. У село прибули правоохоронці. Під охорону були взяті п'ять сімей - родичів затриманого Миколи К., розповів заступник начальника обласної міліції Віктор Козаченко. ДАІ патрулювало під'їзди до Тростянки. До речі, 85 машин доставили 300 чоловік на похорон. Район "охороняв" Беркут, судова міліція.

нецького району на Вінниччині. Двоє братів засиділись за випивкою у місцевому кафе. На вулиці ця "двійка" зав'язала бійку з ромом (було десь близько третьої години ночі). На допомогу синам з мисливською рушницею прибіг батько - начальник охорони місцевої пожежної команди - Микола К. Він вистрілював у того, хто ніби ображав сина...

Та після затримки Миколи К. події в селі замирилися, мовляв,

Представники від ромів прийшли і запевнили, що з їхнього боку помсти ніякої не буде. Думається, ця історія, а її вже встиг перепопові власкор "Київських Ведомостей" у номері від 4 вересня, повинна стати уроком для тих, хто затіває бійку. Адже молодого рома позбавлено найдорожчого - життя.

НЕ ЗДАТНІ ЗАХИСТИТИ ЛЮДСЬКІ ПРАВА

Міжнародна правозахисна організація "Human Rights Watch", що наглядає за дотриманням прав людини у світі, засудила наш уряд за нездатність забезпечити жінкам рівні права з чоловіками на робочому місці. За даними чергового звіту організації, українські жінки змушені виконувати малопrestижну та низькооплачувану роботу.

Так, організація засуджує практику, коли роботодавці в оголо-

шенні про вакансію вказують стать претендента.

За даними "Human Rights Watch", 76 % зареєстрованих безробітних Києва - жінки, а у Львові їх - 73 %. Мало того, "Human Rights Watch" стверджує, що половина українко страждають від сексуальних домагань на робочому місці.

А в Міністерстві праці та соціальної політики вважають некоректними звинувачення України в дискримінації.

ПРОФТЕХУЧИЛИЩЕ

У них - сьогодні свято

ЛАСКАВО ПРОСИМО!
Ке ленде - ададіве інепос (свенто)

Першовересень не позначений червоним у календарі, але в той чи інший період відзначається у кожній родині.

А от випускники, які обрали для себе нову стежку у Країну знань - училища, технікуми, вищі учбові заклади теж по-дитячому хвилюються, бо у них з'явилися нові друзі, вчителі і цілком інша сфера навчання й особистого життя.

А чи багато хто з нас замислюється над тим, як почувати себе у цей день діти-сироти?! Цього, звичайно, на папері передати неможливо, коли я побачила цих дітей, які прийшли здобувати робітничу професію у ПТУ №5. Вони стояли на лінійці сумні, пригнічені, невпевнені в собі, а у їхніх очах панував страх і розпач. І вирізнялися не тільки своїм одягом, а й поведінкою. Більшість серед них були роми. На моє прохання вийти вперед, щоб сфотографувати під час лінійки, ромка Людмила, яка стояла у другому ряду з двома романи - Василем і Миколою, заперечила, хоч її одноклассники вмовляли зробити разом фото.

Пізнавши вона підійшла до мене й попросила, щоб я їй допомогла влаштуватися вчитися на перукарку або швачку, бо професія малярів-штукатурів, то не для неї.

Вперше за роки незалежності України Кабінет Міністрів затвер-

див постанову про створення спеціалізованих груп при професійно-технічних училищах зі спрощеною програмою навчання для дітей, які вчаться у спеціалізованих школах-інтернатах.

Перша ластівка про вирішення цього питання прилетіла у спецшколи у грудні минулого року, коли ентузіасти - начальник управління освіти ОДА Борис Михайлович Качур і директор ПТУ №5 Дешко Дмитро Левович - вирішили дати притулок цим дітям та сміливо й рішуче взялися за складну роботу: організували при ПТУ №5 окрему групу для учнів Часлівської спеціалізованої школи з обмеженими фізичними можливостями й зобов'язалися проводити серед них профорієнтаційну роботу, виховувати в дітей загальнолюдські якості, шукати ефективні шляхи відновлення фізичного, морального, психологічного становища учнів й інтегрувати їх у суспільство.

Здійснювати навчання учнів з обмеженими фізичними можливостями за навчальним планом та програмами, затвердженими для обраної ними професії малярів, будуть викладачі ПТУ №5 та вихователі спонсорів Проекту

"The TOUCH" в особі Зіти Баторі-Тарці, координатора проекту, що діє на підставі угоди між містами-побратимами Корваліс, штат Орегон (США) та м.Ужгород.

Крім американців, спонсорами Проекту "The TOUCH" ("Візьміть за руку однієї української дитини") стали Благодійний фонд "Доржас", який надає чималу суму грошей і закуповує товари для ремонту кімнат, й дві ромські організації - "Бахталогром" та "Романі чібі", лідери яких пообіцяли взяти кілька ромів з Часлівської спецшколи під свою опіку і підготувати у своїх товариствах спеціалістів з ремонту взуття та перукарку і швачок. Підтримує цей проект фонд Карпатського Євро регіону, що очолює Ігор Ілько.

Для дітей-сиріт, серед яких більшість ромів, училище виділило окремі кімнати в гуртожитку для проживання. 19 учнів з минулого і цього року випуску Часлівської спецшколи про-

живатимуть у затишних кімнатах з усіма вигодами. Капітальний ремонт за власні кошти і своїми силами зробили американські спеціалісти, які приїхали зі штату Орегон. Це подружжя Дейл і Дженіс Марколі. Вони також залучили на допомогу вірників від Церкви Живого Бога Олександра Богомазюка й Ігоря Матвійока. Разом, як кажуть, "під ключ" здали приміщення блоку в гуртожитку для проживання учнів.

Про дітей, позбавлених батьківської опіки, піклуватимуться щодобово викладачі ПТУ №5 та вихователі проекту "The TOUCH", які з розумінням підійшли до цієї проблеми. Дирекція школи на чолі з Дмитром Дешком забезпечила учнів окремою виробничою майстернею і приміщенням для здобуття знань і навичок з обраної професії. Їм надано право користуватися бібліотекою, навчальним науково-технічним потенціалом ПТУ. Харчуватимуться

тричі на день й отримають одяг за кошти держави.

Представники Проекту "The TOUCH" зобов'язалися сприяти забезпеченню проведення навчального процесу, зміцненню матеріальної та науково-методичної бази училища, поліпшенню умов навчання, проживання, харчування.

Навчатимуться діти у профтехучилищі один рік. Оволодівають професією малярів.

Як складеться доля цих підлітків після закінчення ПТУ №5? - запитують у координатора Проекту "The TOUCH" Зіти Баторі-Тарці.

Після закінчення училища ми забезпечимо випускників повністю всім інструментом до найдрібнішої деталі для роботи за їхньою професією, будемо старатися хоч частину влаштувати на постійну роботу. А ті, хто не зможе влаштуватися, то можуть у своєму рідному селі заробляти собі на прожиття, виконуючи малярські роботи. Сподіваємося і на підтримку держави. Але, як кажуть, поживемо - побачимо. А взагалі, ніхто не застерігає дітей, які оволодівають робітничою професією і не тільки в Ужгороді. Такі групи планувалися відкрити ще в Мукачеві, Сваляві, Міжгір'ї, Тячеві.

Отож, роблячи зустрічні кроки, представники училища і спонсори разом дбають, щоб серед дітей панувала атмосфера довіри, злагоди, а ще - щоб жилося їм тепло і затишно.

Валентина Опаленик

На світліні:

Група дітей із Часлівської спецшколи, яка прибула в училище.

Він народився 20 травня 1924 року в місті Берегові, в сім'ї музикантів Габора Кароля і Скай Амалії. Коли хлопчиком було всього 4 роки, сім'я розпалася, а незабаром мати вийшла заміж за відомого альтиста Берталона Легоцького. Та в пам'яті музикантів Дюла залишився як малий Фрайфер.

Вітчим дуже любив здібного хлопчика і видав його вчитися до найкращого на той час педагога з класу скрипки - Золтана Гуті. (Свідченням того, що Золтан Гута був дійсно видатним педагогом, є те, що після Другої світової війни він тривалий час працював директором будапештської музичної академії).

Неповторний світ Дюли Легоцького

Чі авла касаві лума сар ко Дюла Легоцький

Дюла з великою наполегливістю вивчав нотну грамоту, класичні твори, концерти великої форми. Та як угорського рома його неперборно приваблювала фольклорна ромська музика. Ця музика, як прийнято говорити, була у нього в крові. Сприяло розвитку фольклорної освіти і те, що поруч з ним знаходилися інші талановиті ромські музиканти, від яких він міг багато чому навчитись.

У 1935 році в Будапешті було створено дитячий оркестр "Золотий райко". В цей дитячий колектив набирали лише дуже здібних і обдарованих дітей. Через три

роки Дюлу приймають у цей оркестр солістом-скрипалем. В той час в ньому нараховувалося близько 60-ти музикантів, і його вже знала вся музична Європа.

На жаль, Друга світова війна перервала роботу цього унікального дитячого ансамблю, і він відновив свою діяльність лише на початку 60-х років.

Приїзд Дюли Легоцького в місто над Ужем став значною подією в музичному житті краю. Приїом, який йому тоді був влаштований, смислово можна порівняти з появою будь-якої суперзірки.

Створювався Закарпатський народний хор - перший великий професійний колектив. А його серце - оркестр було доручено створити саме Дюлу Легоцькому. Пізніше він був призначений художнім керівником ансамблю "Угорські мелодії". Довелося Дюлі Легоцькому попрацювати і керівником оркестру Білоруського ансамблю пісні і танцю, художнім керівником якого був заслужений артист Білорусії Г. Опанасенко.

І не дивно, що на відкриття ресторану "Скала" в Ужгороді був запрошений Дюла Легоцький з своїм оркестром. Він був багатограним, найвідомішим у краї музикантом.

Виступаючи в симфонічних оркестрах, Дюла завжди грав за першим пультом, в народних оркестрах він був першим солістом. І хоч він працював солістом-скрипалем у багатьох філармоніях колишнього Союзу, ніколи не відмовлявся від можливості виступати і в ресторанах.

Я особисто згадую цього легендарного музиканта, як свого другого батька. В дитинстві він був моїм вчителем, а потім я мав честь виступати поруч з ним протягом 8-ми років, до кінця його життя.

Дюла Легоцький був неповторним і як людина, і як музикант - красень і віртуоз своєї справи. Відомо, що у кожного видатного музиканта є свій, як кажуть, "коронний номер", сольний твір. Коронним номером Дюли були "Циганські настиви" композитора Сарасата. Цей твір настільки складний для виконання, що його можуть виконати лише краєці з найкращих, справжніх скрипалів-віртуозів.

Як згадує народний артист України Михайло Сусліков, до якоїсь чергової урочистої дати в Києві мав відбутися дуже відповідальний концерт. На ньому мала бути присутня не тільки вся еліта музичного життя України, а й апарат ЦК КПУ. Запросили на цей концерт і Дюлу Легоцького. Після виступу ансамблю "Юність Закарпаття" злива оплесків та крики "Біс!" буквально поглинула всю сцену. Та було видно, що адресовані вони не стільки самому ансамблю, скільки прима-солісту, скрипалю Дюлі Легоцькому.

Ми любимо цю неординарну людину за великий талант. Помер Дюла Легоцький 17 липня 1975 року після важкої хвороби. Поховано його на ужгородській Кальварії. На похованні був майже весь Ужгород, багато музикантів приїхали з Угорщини та Словаччини. В останню дорогу свого колегу проводжав оркестр більш ніж із 100 музикантів.

Ми завжди будемо пам'ятати Дюлу Легоцького як прекрасну людину і віртуоза-скрипала.

Тиберій Горват,
музикант, голова товариства
"Унг Ромен"

Переплетіння доль, культур, націй... Кгувді вунджиря, е культура, націй...

"Романі Яз" уже писала про відображення ромської теми і особисті зв'язки класиків української літератури (Михайла Коцюбинського, Івана Франка) з романи. Продовжуючи тему, сьогодні подіємо окремі факти таких тісних взаємозв'язків та переплетіння доль ромів із класиками російської літератури, здебільшого аристократів. Звичайно, це не нове дослідження, а лише кілька моментів з історії двох культур, які, впевнені, зацікавлять читачів...

Стаття написана за матеріалами книги "Цыгане" Єфима Друця та Олексія Гесслера (М., "Сов. писатель", 1990).

19 століття. Століття літератури й мистецтва. Свіське товариство, в якому поклонялись поезії, музиці, живопису, балету, танцю, середовище, в якому з'їжджались з усіх-усюд до Петербурга й Москви слухати знамениті ромські (циганські) хори і в якому талановитих співачок і танцюристок носили на руках...

І то правда: хто ж краще за ромів (тодішня назва - цигани) вмів і вмів танцювати і співати? Музикальність - у крові цього древнього народу. До того ж ромські артисти, а особливо жінки, відзначалися дивовижною красою і темпераментом. І не дивно, що ними захоплювалися, їм поклонялися. Ці почуття часто-густо переходили в зовсім іншу якість - у кохання, яке інколи закінчувалося шлюбом.

Численні факти переплетіння доль російських аристократів і ромських артистів свідчать про тісні взаємовідносини між представниками двох націй у світі мистецтва. Все це відбувалося, звичайно, на російській літературі і мистецтві, які протягом століття буквально пронизували ромські мотиви. Назвемо лише кілька класиків (цих імен в дійсності набагато більше), котрі присвячували окремі свої твори древньому народу. Це - Г.Державин, Е.Барятинський, А.Григор'єв, О.Пушкін, О.Островський, М.Лесков, Ф.Достоевський, Я.Полонський, О.К.Толстой, Л.М.Толстой, І.Тургенєв, О.Купрін, А.Фет, В.Даль та інші поети і письменники. Із поезії, оповідання, нарисів, присвячених ромам, виникали здебільшого з особливих стосунків. А романи для

циганських хорів створювали майже всі російські композитори.

Кілька фактів з історії роду Л.М.Толстого

Одна із найбільш яскравих сторінок тісної дружби з романи - родина графа Льва Миколайовича Толстого, прекрасного російського письменника.

Почнемо з того, що глава сім'ї, змолоду полюбляючи пісню, оперу, циганські хори, дружив з музикантом М.Г.Ерденком, дідом відомого скрипала Миколи Ерденка, котрий створив ансамбль "Джан". В сімейному архіві останнього збереглися ноты, на яких сучасно Толстого написані теплі слова подяки скрипалю за його чудовий талант. Лев Миколайович був знайомий і з самородком-гитаристом Сгором Поляковим, котрий працював у хорі відомого московського ресторану "Яр". Ресторан цей відвідував шпиг російської інтелігенції - вся численна родина Л.М.Толстого, письменники Станюкович і Боборикін, юрист Плевако, художник Коровін, співак Ф.Шалляпін та інші. Постійними гостями "Яра" була російська аристократія. Отже, не дивно, що знаменита співачка й танцюристка хору "Яра" Ляля Чорна (вона ж Надія Сергіївна Кисельова (Хмельова) у першому шлюбі була одружена з князем Голциніним. Є чимало й інших подібних прикладів.

Л.М.Толстой у молоді свої роки часто відвідував чудовий хор Іллі Соколова. Саме з нього був "спісаний" один із персонажів повісті "Два гусари". Ось як він змальовує свого героя: "Ильюшка улыбок, спиною, ногами, всем существом выражая сочувствие песне, акком-

паніровал ей (Штепе) на гитаре і, впившись в нее глазами, как будто в первый раз слушаая песню, внимательно, озабочено в такт песни наклонял и поднимал голову. Потом он вдруг выпрямился при последней певучей ноте, и как будто чувствуя себя выше всех в мире, гордо, решительно вскидывая ногой гитару, перевертывал ее, притопывал, встряхивал волосами и, нахмурившись, оглядываясь на хор. Все его тело от шеи до пяток начинало плясать каждой жилкой..."

Проте ушавлений російський письменник перебував не лише у дружніх взаєминах з відомими романи, - їх поєднували і родинні зв'язки.

В роду графа Толстого є кілька чоловік, котрі пов'язали свої долі з романи. Один із них - Федір Іванович Толстой, на прізвисько Американець, - двоюрідний дядько Льва Миколайовича. Він був довго закоханий у танцющицю з циганського хору Іллі Соколова - Паньшюку Тургаєву, з якою потім і щасливо одружився, що достатньо мірою епатувало російське аристократичне товариство, незважаючи на загальне захоплення артистами-ромками. Це був шлюб з любові, вони прожили разом усе життя. У них народилося 12 дітей, на жаль, окрім двох доньок, усі померли зовсім маленькими.

Одна з цих доньок, до слова, - Софія Федорівна Толстая була дуже талановита - писала поезії, створювала музику, знала кілька мов, займалася художнім перекладом. За життя Софії був виданий збірник її поезій (вона померла в 16-річному віці). Образ її матері став прообразом однієї з героїнь роману "Масони" О.Ф.Писемського - відомого російського письменника.

Ще один факт. Рідний брат Льва Миколайовича Сергій Миколайович Толстой був також одружений з ромкою, - солісткою циганського хору, який працював у Тулі. Її ім'я - Марія Михайлівна Шишкіна. Знайомство С.Толстого з красунею-ромкою сталося у 1850 році. Їх вінчан-

ня відбулося лише 7 червня 1867 року (за цей час у них народилося 7 дітей). Відомо, що Лев Миколайович вплинув на це рішення: брати активно перепишувалися, хоча інша рідня поставилася до цього шлюбу негативно. У Державному музеї Л.М.Толстого зберігаються листи Сергія Толстого до брата, написані російсько-ромською мовою. Вони не опубліковані. Збереглися і фотографія, на якій Лев Миколайович Толстой стоїть поруч із Марією Михайлівною Шишкіною.

Захоплення і несприйняття

Третім в родині Толстих одружився з ромкою син Льва Миколайовича - Лев Львович. Його обранницею стала Маріанна Сокольська, із відомого артистичного роду Панкових-Масальських, донька знаменитої Людки, примадонни циганського хору Г.Соколова Ольги Петрівни Панкової. Цей шлюб, на жаль, був невдалим. Прожили вони разом за кордоном усього 3 роки, від цього шлюбу народився син Ваня, який, по суті, й не знав свого батька. Його виховувала мати. Одна лише деталь: внук великого письменника Жан Толстой, як його називали у Франції, змушений був жити на збори від благоочинних концертів. Батько не допомагав ні сину, ні тим більше його матері.

Відомий поет Анафаній Фет-Шеншин закохався в сестру Марії Михайлівни Шишкіної - Ольгу Михайлівну і викапував її з хору, хоча одружуватися з нею він і не думав, бо союзи з ромками вважалися нерівними, світ виступав проти них. Разом вони прожили кілька років, народили доньку Гліцерію.

Шлюби ромок-артисток з російськими аристократами не рідко закінчувалися сумно. І на це вели-

кою мірою впливало не лише те, що представники вищого світу зазнавали обструкції з боку аристократів, але і те, що циганські хористи також відкидали їхне середовище і вони перебували в ізоляції до кінця свого життя. Отже, не слід дуже романтизувати ці зв'язки.

Продовжуючи тему особистих взаємин між російською аристократією з романи, нагадаємо читачеві про відомі факти захоплення О.С.Пушкіна циганами: він не лише насолоджувався співом знаменитої хористки Тетяни Дем'янової та присвятив їй поезії, але і "списав" образ Земфіри, героїні поеми "Цигани", з табірної ромки, доньки старости. Багато присягнутих рядків присвятив Тетяні Дем'янової і російський поет Микола Язиков, а журналіст і белетрист Болеслав Марквечка створив про неї нарис "Циганка Таня".

До речі, онучка Тетяни Дем'янової, за спогадами М.Панкова, як безцінну реліквію зберігала у себе пупок написаня поеми "Цигани" один із далеких родичів дружини Пушкіна Наталі Гончарової, який належав до роду Загряжських, вступив у шлюб з ромкою з роду, до якого належала улюблена всіма Таня...

Чи не знаменче це переплетіння доль, націй, культур?

Людмила Кудрявська
На світліні: Лев Толстой і Марія Шишкіна.

Рання історія народу

На численні прохання читачів розпочинаємо публікацію матеріалів з історії міграції ромів. Найбільш невідомим для широкого кола читачів є період тисячолітнього перебування ромів на Азійському континенті. Арабські джерела мало приділяли уваги народу, який вів незрозумілий для осілого населення спосіб життя, а основне - не сповідував іслам. Проте, дані про ромів збереглися у творах відомих поетів раннього Середньовіччя, таких як Фірдоусі у поемі "Шахнаме" ("Книга королів"), істориків Хазі та Аль-Табарі. Проте вони не подають причини міграції, за які йдеться в книзі Л. Гумільова "Конец и вновь начало" (Санкт-Петербург, Москва 2002р.)

Пгурані історія народоске

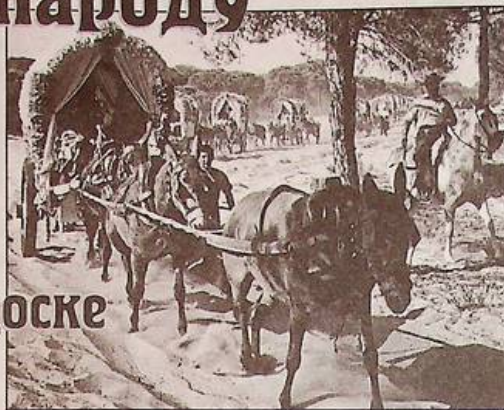
РОМИ НА ПРАБАТЬКІВЩИНІ (224-642 РОКИ)

Для того, щоб зрозуміти причину, яка була поштовхом міграційного шляху ромів, необхідно визначити, ким були роми в Індії і яке місце вони займали в суспільній ієрархії країни. Згідно з дослідженнями ромолога Тетяни Вентцель, слово "ром" в сучасній мові хінді означає "людина", або "музикант". На мові санскриту слово "d-rom" означало: а) чоловік, людина з касті музикантів, співаків, танцюристів; б) людина, що займалася виробами з металу, дерева; в) людина, яка спалоє трупи, прибиральник.

Ареалом поширення цієї групи населення була Північно-Західна Індія, яка складалася з великої кількості малих князівств, що ворогували між собою. Ця область була об'єктом завоювань. Спочатку була заселена так званими "білими" хунами, пізніше арабами та двома хвилями тюрків, поки врешті-решт не була завойована Мохамедом Гуром.

Ця територія, яка завжди була окраїною великих імперій, - спочатку Персії, а пізніше Індії, переходила під владу різних володарів. Події, що цікавлять нас, належать до рубежу II-III ст.ст.н.е., коли перський шах Алдашир (224-241роки) завойовує Північну Індію (територія нинішнього Пакистану). В результаті частина жителів Індії починає мігрувати до Персії, яка була більш багатою, ніж розорена війною власна країна. Це були землероби, наймані воїни, двірцеві сторожі, музиканти, торговці.

Спочатку в Персії новоприбулі розмовляли на одній з мов санскриту і сповідували хіндуїзм, чим різко відрізнялися від персів, котрі сповідували зороастризм. Таким чином, вони були усунені від суспільного життя в Персії і залишались такими доти, поки не потрапили в християнську Візантію, а пізніше під ісламський вплив. Але

вплив хіндуїстських богів не був витіснений з ромського світогляду. Спочатку це був бог Шіва, якому рому поклонялись як бо-

Лекса Мануци

Наша мова

Натараджа - Цар Танцю, Магічності Пан, Колись предкам далеким сучасних циган, Там, де Інд несе води велично й могутньо, Дав усаподок свою кародійну людину. На тій людині багато було струн золотих, Золотих та ще й срібних, кришталевих-дзвінких. А в тих струнах співучих - слів санскритських луна.

Відгук перської мови з давнини долина, Мови еллінів чути мелодійність у них, Луговські мотиви із пісень вогнивих, Слів слов'янських, волоських в них відлуння бринить.

Наче вічності голос нам накреслює мить. І усе це злилося в мистецтві брахманів, А від них перейняли ту мову цигани. Лише ти, рідна мово - багатство єдине, Що потрібне, як хліб і повітря, людині. Нам треба берегти, про красу твою дбати, Життєдайність твою в спадок дітям лишити.

Переклад з ромської Степана Келара

ного вечора, після повернення з полювання, перебуваючи серед своїх підданих, сидючи на траві під золотим сонцем, шах докорував слугам, що немає у нього музикантів. Тоді Бахрам сказав: "Напиши листа Шанкалату - індійцю, він направить у палац 4000 найздорованіших музикантів і найкращих співаків. Коли Шанкалат виповнив це прохання, Бахрам розселив музикантів по цілому королівству. Після цього і з'явилися поселенці лурі, що є майстрами гри на флейті й лютні".

Той самий факт описано й арабським істориком Аль-Табарі, але трохи в іншому переказі: "Од-

ного вечора, після повернення з полювання, перебуваючи серед своїх підданих, сидючи на траві під золотим сонцем, шах докорував слугам, що немає у нього музикантів. Тоді Бахрам сказав: "Напиши листа Шанкалату - індійцю, він направить у палац 4000 найздорованіших музикантів і найкращих співаків. Коли Шанкалат виповнив це прохання, Бахрам розселив музикантів по цілому королівству. Після цього і з'явилися поселенці лурі, що є майстрами гри на флейті й лютні".

Цю ж подію через багато років, а саме у 1011 знову описав перс Фірдоусі у відомій поемі "Шахнаме": "Всілякі місцеві управляючі

доповідали шаху: багато п'ють вино під супровід музикантів. Шах запросив у листі до Шангела: набери 10000 лурі чоловік і жінок майстрів гри на сопілках і лютні". Коли лурі прибули, шах їх поселив і дав їм усе - від волів до зерна".

У документах, наведених вище, перші ромські музиканти відомі не під своєю власною назвою "ром", а під іншою, яку їм дали перси: "зоти" та "лурі". Чому одна і та ж подія, стосовно одного і того ж народу з'являється під двома назвами? Під "зотами" перси мали на увазі всіх індійців-музикантів, ремі-

сників, воїнів, торговців, котрі були більш темними за кольором шкіри та чужими за віруваннями, без поділу їх за кастами і племенами. Існувало навіть поселення - Хаумат-ал-зот, яке вказується в документах, і яке знаходилося на побережжі Арабського моря, через яке проходив міграційний шлях переселенців. Крім того, під назвою "зоти" малися на увазі і ремісники, котрі виробляли з металу зброю. Індійці добре володіли секретами обробки металу, які були ще невідомі персам.

Слово "лурі" використовується більш уточнююче: лурі - це музиканти, котрі добре грають на

лютні і флейті. Тобто, якщо під першими переселенцями розуміють велику групу людей, куди входять ремісники, музиканти, то лурі - це тільки музиканти, які грають на вітху шаху.

Група ромів - лурі і зараз проживають у країнах Середньої Азії, де продовжують займатися традиційними ремеслами. Вони є музикантами і співаками, ремісниками, які виробляють металеві прикраси.

РОМИ ПІД АРАБСЬКИМ ПАНУВАННЯМ (З 642Р. - ДО 900Р.)

Нові індійські емігранти в Арабській імперії почали етнічно формуватись в один суспільний етнос, але проіснували вони в цій імперії недовго. Перебування в Перській імперії групи ромів-зотів підтверджується наявністю у мові ромів достатньої кількості перських слів, таких як "бахт" - шастья, "ангрусти" - перстень і т.ін. Араби вирішили переселити цю велику групу ромів на береги болотистого Тигру і примусили рити канали та інші ірригаційні споруди в столиці держави Багдаді. Ця подія відбулася у 820 році н.е. Спочатку зоти успішно відбилися від владних наказів, але при халіфі Мотаземі у 834 році вибухнула повстання зотів. У першій битві, яка сталася під командуванням шейха Оджефа Ібн-Анбаза було вбито 300 зотів, а 500, котрих було взято у полон, відрубали голови. Урядові війська примусили всіх зотів вийти у відкрите поле, де вони були оточені військами Зоти почали шукати шляхи примирення. Всіх бранців було виведено до Багдада в кількості 27 тисяч. Відомо, що, згідно з даними арабського історика Аль-Табарі, вони три дні були бранцями столиці для жадібних до видовищ жителів Багдада. Але після того вони (або частина тих, хто залишився в живих) були депортовані і поселені у двох містах на північному заході - у м. Ханейкін і м. Аинзарба (Аинтаб). Сьогодні це місто Гази - Антел в Туреччині. Таким чином, нам відомий вже шлях ромських племен від Індії до околиць Візантійської імперії.

Близько 855 року візантійські війська увійшли в Аинзарбу. Історики свідчать, що зоти були знову депортовані до Візантії разом із жінками, дітьми, караванами з добром і буйволами. В цей період, можливо, іде подальше формування ромського етносу, його мови.

Підготувала Євгенія Навроцька

НОВИНКА

Струна його пісні

У дужих крилах бринить струна; Хай твою пісню несе вона!

У головній спеціалізованій редакції літератури мовами національних меншин України вийшли вибрані поезії класика ромської літератури Ніко Сатхевіно "Циганські шляхи".

Збірка визначного поета видана двома мовами - ромською і українською. Переклади на останню здійснив майстер поетичного слова Григорій Латник, захопаний в обидві культури. Упорядкував вибране та написав передмову знавць ромської літератури та друг Ніко Сатхевіно Іліс Мазоре.

"Поезія Ніко Сатхевіно, - як на мене, - це ромська скрипка, що заговорила людським голосом", - написав у післямові перекладач Григорій Латник.

ці рядки присвятив Ніко Сатхевіно другові Іліс. Струна ж самого поета й досі бринить. Вона жива тому, що ніколи не була "слов'яною руладною", за висловом самого автора. Вона - про нелегку долю рома, про "циганські шляхи", про його волелюбну душу, його жагуче кохання, його слюзи...

Той, хто полюбляє літературу, знайде в збірці "Циганські шляхи" прекрасного ромського лірика Ніко Сатхевіно глибоку й вразливу душу і справжню поезію...

Л.Кудрявська

У БІЛКАХ ШАНУЮТЬ НАРОДНОГО АРТИСТА

Три ромські табори в селі Білки на Закарпатті. Немало там живе молодих ромів, які захоплюються творчістю свого земляка народного артиста України Степана Гію. Коли приїжджає в село з концертами, то охочих і послухати нові пісні, й послухатися нимало. На часі - поїздка популярного співака і композитора в Німеччину, де він зустрінеться з Дітером Боленом. Творчість українця сподобалася шанувальникам пісні цієї країни. Кажуть, що автор усіх хітів групи "Модерн Токінг" начебто навіть хоче запи-

сати кілька пісень із Степаном Гіюю.

Поради від Ради Драбаріне катаре Рада

з 10 по 24 вересня

Овен - на вас чекає подорож, яка стане початком змін на краще. Можна починати нові фінансові справи. Особисте життя - просто феєр-верк. Лікуйте спину та зверніться до окуліста.

Телець - наполеглива праця дасть свої результати. Цей напружений період ви будете часто згадувати. Вдале завершення казенних справ треба відсвяткувати, однак не перевантажуйте свій організм.

Близнята - ви взяли на себе дуже важкий тягар, дозволяйте близьким людям самим дбати про себе та вирішувати особисті проблеми. Найближчим часом можливі значні витрати. Перевірте серце та печінку.

Рак - на вас чекає творча робота, можливі нові особисті стосунки. Фінансові справи не дуже підвищать вам настрій, та вони значно поліпшаться, якщо ви зустрінетеся з давніми знайомими. Слідкуйте за роботою шлунка.

Лев - зароблені зараз гроші приборежить - вони знадобляться вам незабаром. Справи ваших родичів залежать від вас. Вислухайте та допоможіть тим, кому зараз кепсько. Нирки - ваше слабке місце у вересні.

Діва - можна починати нові справи, видавати борги, зустрічатися з партнерами не дуже підвищать вам настрій, та вони значно поліпшаться, якщо ви зустрінетеся з давніми знайомими. Слідкуйте за роботою шлунка.

Терези - цього тижня заробите гроші та заведете нові ділові стосунки, які потім стануть у нагоді. Не зупиняйтесь на досягнутому - тільки вперед! Слідкуйте за тиском.

Скорпіон - активне спілкування та подорожі - все це потребує витрат часу та грошей. Не забувайте про свою родину та здоров'я - вони на першому місці.

Стрілець - успіхи ваших родичів вас задовольнять, та не розслабляйтесь - вам теж треба показати себе. Уникайте казенних справ. Трохи романтики вам не завадить. Лікуйте ноги.

Козеріг - нові приємні зустрічі та здійснення частини бажань чекають на вас. Оберегайте свої особисті стосунки від втручання сторонніх людей.

Водолій - не сидіть склавши руки, пам'ятайте, що великі гроші можна заробити тільки наполегливою працею. Приділіть увагу зовнішності та спілкуванню. Купіть собі обновку. Зверніть увагу на суглоби.

Риби - можливий досить активний відпочинок. Зміна оточення для вас зараз дуже корисна. Поводьтеся делікатно, більше слухайте та менше розмовляйте. Навколо вас багато спокус. Слідкуйте за роботою шлунка.

П'ЯРАСА

Дружина приходить додому і каже чоловікові:

- Дорогий, лікар сказав, що мені, щоб остаточно вилюкуватися, треба провести місяць на морі, місяць у горах і місяць у селі. Куди ми з тобою вирушимо в першу чергу?

- До іншого лікаря.

Хулані авел кейре ай пгенел ле хуласке:

- О драго, о дугадо (доктор) пгенда, со манге тробуй лачо састіне, тробуй

(кампел) екг чгон те джас пре моря, екг чгон андро гав. Кай аме джаса англунес?

- Ке кавер дугадо.

♦ ♦ ♦ ♦

- Скажи, чому в тебе такі довгі пальці? Ти граєш на піаніно?

- Та ні, я пробірки мию!

♦ ♦ ♦ ♦

- Пен, састар ке туте кабор лунге ная? Ту файма башавес пре піаніно?

- На, ме морав (тговав) е пробірки!

ХУДОЖНЯ ГАЛЕРЕЯ. РУБРИКУ ВЕДЕ МИКОЛА БЕССОНОВ

ЮНІЙ СКРИПАЛЬ ТЕРНО ЛАУТАРИ

Франтішек Стрейт, "Циганка", кінець XIX ст.

Тільки після того, як мине період можливий прорив у так би мовити, інкубаційний області мистецтва.

Вже в XVII столітті роми завойовують визнання при князівських дворах, ще через сто років вони відомі всюди, а в XIX столітті немає прихляканої корчми, де не виступав би час від часу циганський оркестр.

Ось що говорив стародавній автор де Жерандо про своїх сучасників: "Роми спритні, живі і бадьорі. Вони роблять все дуже мистецьки, якщо тільки хочуть... Звичайні роми не знають навіть нот, але музичне чуття заміняє їм все і, власне кажучи, одні тільки роми вміють грати угорські наспіви... Роми передають ці мелодії іноді з незрівняним почуттям і вогником. Вони виявляють талант не тільки в зробленій грі пісень, але також у дотепних варіаціях".

Музику в таборі починали всмоктувати буквально з молоком матері. На полотні Франтішека Стрейтта маленький ром учиться володіти скрипкою, що буде годувати його все життя.

РОМСЬКА ІСТОРІЯ В ДАТАХ РОМАНИ ІСТОРІЯ АНДЕ ВРАМА

Відсутність власних досвідчених лідерів серед ромів призводить до того, що надзвичайно поволі йде розвиток ромського руху. Як не прикро відзначити, але Міжнародна ромська унія не стала центром координації діяльності ромських організацій на національному та міжнародному рівнях. Тому і результати діяльності не стали вирішальними у кінці 80-х - початку 90-х років XX століття.

1982 р. Міжнародні організації вперше відзначили 125-річчя скасування рабства для ромів в Європі. Уряд Міттерана (Франція), що був недавно обраний, пообіцяв допомогти кочівникам країни.

1983 р. Проведено другий Міжнародний ромський фестиваль у м. Чандігарі (Індія).

Підписано першу національну угоду про державну підтримку ромської меншини в Англії.

1985 р. В Раді Меморіалу Голокоста (США) створюється посада Спеціального радника з питань ромського Голокосту, проте тільки з дорадчим голосом.

В Румунії заснована перша ромська

організація Phralire (Братерство). Це була перша ромська організація за 50 років існування соціалістичного режиму, підтримана на державному рівні.

У Парижі (Франція) проведена Перша міжнародна виставка ромського мистецтва.

1986 р. Міжнародна ромська унія стає членом фонду допомоги дітям ООН - УНІСЕФ.

Сформована Ромська Рада США. Проведений Міжнародний ромський симпозиум в м. Сараєво. Музична драма "Amargo drom" ("Наша дорога"), написана ромським драматургом Емілем Скукою, стає другою п'єсою мовою ромів, що була поставлена в Чехословаччині.

1987 р. В Раді Меморіалу Голокосту призначається перший ром - Ульям Дуну. Це сталося на сьомий рік з дня заснування Музею Голокосту в США.

1989 р. Розпочато першу п'ятирічну освітню програму для ромських дітей, що була профінансована Європейським Союзом.

Крах комунізму в Європі дав поштовх третій великій ромській міграції у країнах Європи та Америки.

1990 р. Проведення четвертого Всесвітнього ромського конгресу в Польщі. Серед обговорюваних питань - отримання компенсації тими, хто постраждав у роки війни, освітні програми, створення ромської енциклопедії.

У Польщі розпочинає видаватися журнал "Rom p-o Drom".

Міжнародний ромський союз отримує членство у Європейській комісії з безпеки та співробітництва.

1991 р. Національна рада освіти ромів у Англії переіменовується на Раді ромів з освіти, культури, благополуччя і громадських справ.

У Карловому університеті в Празі (Чехія) відкривається кафедра ромської мови і літератури.

1992 р. в м. Кошице (Словаччина) відкривається ромський театр.

Комісія з прав людини при ООН приймає перше рішення стосовно захисту прав ромів.

1993 р. У школах Македонії ромська мова починає офіційно вводитися для навчання.

В Австрії місцеві роми визначаються як етнічна група.

Романе чачіне Ромські приказки

Анде чіб кокала най, ай е кокала пгагел.

Язик не має кісток, але кістки трощить.

Асва анда як дугало іло.

Сльози течуть з очей, а болить серце.

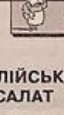
Е манушес сі дуй васта, екг шейро.

Людина має дві руки і одну голову.

О Дел те дел тут бахт ай састіне. Бог дає щастя і здоров'я.

Піру рувеске терне бакрес де! Старе умовки молоде ягня дай!

Мударав е холі, кана матював. Убиваю злість, коли напиваюся.

РОМАНЕ ХАВЕННАТА

ІТАЛІЙСЬКИЙ САЛАТ

150 г макаронів, головка салату, 2 помідори, 200 г відвареного м'яса (телятина, курятина), 2 зубчики часнику, сіль, перець, олія, сік лимона, одна ч.л. цукру.

Макарони відварити, відцідити, остудити. М'ясо порізати на шматочки, підсмажити на олії. Помідори помити, порізати. Один зубчик часнику розтерти зі сіллю, вимшати з олією, соком лимона і цукром. Додати до смаку мелений чорний перець. Салат помити, підсушити серветкою. Другий зубчик часнику розрізати навпіл, натерти ним салатники, викласти овочі, макарони і м'ясо. Вимшати, полити приготовленим соусом і знову вимшати.

ІТАЛІЙСЬКО САЛАТО

150 г макарони, екг шейро армін, 2 парадичомі, 200 г кірадо мас (гурвано, кгахнано), 2 котора сир, лон, піпері, олія, цитрона соко, допаш рой цукоро (гугло).

О макарони аврі краде (траде) ай шудрарес. О мас чнігрес цне которенца, ай пекес пре олія. Парадичомі морес аврі, ай чнігрес лен санес. Парадичомі морес аврі, ай чнігрес цне которенца, ай пекес пре олія. Екг котор сир пгагрес ле лонеса, гаміс ла оліаса, цукресо, ай цитрона соко-са. Кетане совес кало піпері. О салато морес аврі шутрарес кгросес котореса. Дуйто котор сир чнігрес пре дуй котора, ай круал макрес е агора ла салатінаке, совес опрал е овочі, макарони ай о мас. Опрал чгорес о соусо ай гаміс соворо андо чаро.

РОМАНИ Я
Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
Рестраційне свідоцтво серія КВ №5877 від 20.02.2002 р.

Шеф-редактор **Аладар АДАМ**
Редактор **Светлана НАВРОЦЬКА**

Редакція не завжди поділяє позицію авторів. За точністю наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право виправляти помилки і скорочувати матеріали.
Повний або частковий переклад матеріалів дозволяється лише з посиланням на "Романі Я"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: м. Ужгород, вул. Дунявського, 18, телефон (03122) 61-39-56.
E-mail: romyag@ttn.uz.ua
http://www.romaniya.uz.ua

Видруковано в Ужгородській міській друкарні, вул. Руська, 13.
Умови. Друк. арк. 2,5. Тираж 2500. Зам. № 1349